

AMICS DE L'ART ROMÀNIC

Filial de l'Institut d'Estudis Catalans

Delegació de SABADELL.

ROMÀNIC DEL VALLÈS OCCIDENTAL. V.3

Curs 1991-92. Visita a St Esteve de Castellar Vell, St Feliu del Racó (o de Valrà), i Sta Maria de les Arenes.

St Esteve de Castellar Vell. L'església és situada en l'esplanada d'un petit puig envoltat de barrancs, oberts pels torrents de la Penitenta, (W i N), (a l'altre costat de l'esvoranc hi ha el castell), i de St Antoni (W i S), que porten l'aigua al Ripoll (E). El puig és unit per un estret coll, a ponent, a la riba dreta del Ripoll. La situació topogràfica ha donat lloc a un poblament molt antic, potser neolític, i sens dubte alt medieval.

La documentació històrica va unida a la del monestir de Sant Llorenç del Munt amb la dotació fundacional, en 1014, pels comtes Ramon Borrell i Ermesenda, de tots els béns que tenien a Castellar. En 1039, Ermesenda i el seu nét Ramon Berenguer I, hi afegiren el terme de Castellar i el seu Castell. S'ha de exceptuar l'antiga parròquia de St Feliu de Valrà o del Racó que era del monestir de St Cugat des d'abans del 1002. No obstant la donació no incloïa St Esteve, ja que l'abat Odeguer de St Llorenç del Munt la va comprar, en 3 de febrer de 1052, al bisbe Guislabert de Barcelona, amb delmes, primícies i oblacions, per 30 unces d'or fi.

Les lluites entre el monestir de St Cugat i el de St Ponç de Tomeres va donar lloc a l'usurpació, no tan sols del primer pel segon, sinó també del de St Llorenç del Munt i per tant de St Esteve de Castellar. Després St Esteve quedà en poder de St Cugat, fins el 1117, en que St Odeguer va obtenir per la sentència del llegat pontifici, Cardenal Bosone, el retorn a la potestat del bisbe de Barcelona. No fou fins el 1331 que el bisbe de Barcelona, Ponç de Gualba, incorporà altra volta St Esteve al monestir de St Llorenç amb tots els drets, rèdits i fruits adjunts. En el document es fa constar la penúria en què es trobava el monestir. Els drets que tenia l'abat de St Llorenç, per una butlla papal, passaren a l'església de Sta Maria del Pi, de Barcelona, als volts de 1562. L'església continuà sent la parroquial de Castellar, fins a la construcció del temple en el nou nucli de població, a l'entorn de 1775.

L'edifici de l'església, com ens mostra la planta, presenta almenys tres etapes de construcció: 1.-la nau situada més a l'oest i de teulada més baixa. 2.-la continuació de la nau amb la dos braços formant creuer. 3.-el campanar i posteriorment la sagristia. A més hi ha hagut, almenys, dues etapes de reconstrucció: la de 1984 i la dels tres mesos últims de 1990, aquesta sota la direcció de l'arquitecte M.Masagué i l'arqueòleg A.Roig.

L'edifici, de la etapa 1a, era d'una nau amb absis semicircular, (descobert en una excavació de 1978, del qual n'existeix una fotografia), i porta adovellada al mur sur. La coberta de la nau es de volta de canó amb dos arcs torals cap el final, un a cada costat de la porta, (refets en 1984), i de difícil interpretació. Dues finestres, al mur N i dues al mur S, asimètriques entre si i totes de doble esqueixada donen llum a la nau; les del mur sud tapiades fins a 1984. Al mur N prop del braç del creuer hi ha una finestra espiellada. La paret de ponent ha desaparegut, i actualment la substitueix, sense arribar al sostre, la feta en 1980; també en igual data es va cobrir de nou la teulada. La construcció és plenament romànica i es pot considerar del S-XI.

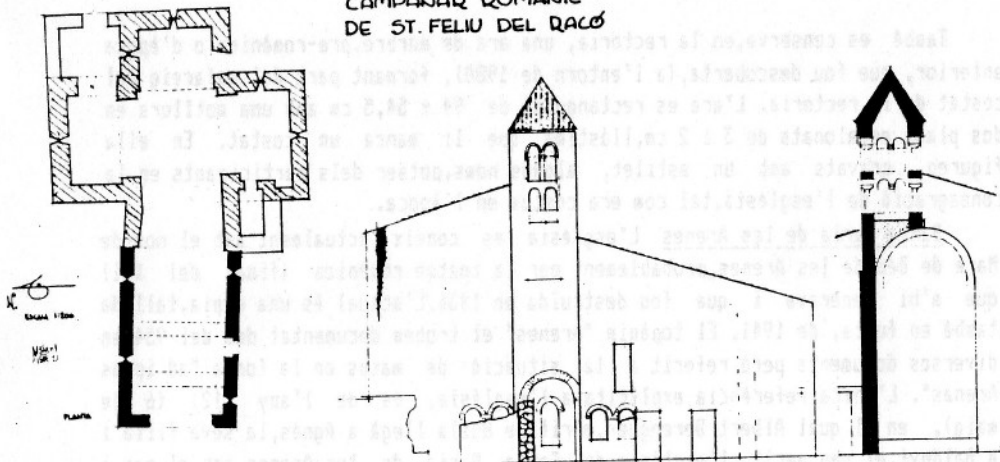
La part edificada en la etapa 2a és una nau, (d'eix un xic desviat cap al N respecte a la nau anterior), coberta amb volta de canó apuntada al que s'uneix un absis quasi quadrat amb volta apuntada però més baixa que la de la nau. A continuació hi ha el dos braços del creuer comunicats amb la nau mitjançant sengles arcades de mig punt (refetes en 1984) i cadascuna il·luminades per petites finestres allargades, d'arc de mig punt, als costats de llevant i als murs N i S respectivament. Al braç N, en fer la sagristia, s'obrí una porta i per tant no hi ha finestra. L'absis en tenia una en cada pany de paret, tapiada la N per la sagristia i la S refeta en 1984.

La datació d'aquesta etapa és difícil, hi ha l'opinió que fou en el S-XIV o XV, i altres la suposen al final del S-XIII. Crec que per les dades històriques, donades més amunt, es deu situar en temps de domini del bisbat de Barcelona, després de la recuperació de 1117 i abans del retorn al monestir de St Llorenç en 1331, ja que sembla improbable que en temps de penúria del monestir es fes una obra de tal magnitud. Des del punt de vista arquitectònic, la volta apuntada comença ja a finals del S-XII, i en molt casos en edificis plenament romànics, per tant no és signe del gòtic, sinó en tot cas de transició; és podria situar a principis del S-XIII.

La tercera etapa seria la construcció del campanar actual, possiblement al S-XVI. De planta rectangular es recolza en l'angle que forma la nau amb el braç del creuer sud, i aquí es comunica per una porta que s'hi obre. El seu estat de conservació és bo, presentant no obstant un reompliment en la part baixa de les finestres, tant les geminades amb arc apuntat com les d'un sol arc semicircular.

Sant Feliu del Racó. El seu nom fou primer el de St Feliu de Valrà, però a partir de 1098 ja figura com St Feliu de Castellar. L'església figura en totes les escriptures i butlles de confirmació dels béns del monestir de St Cugat del Vallès, començant pel precepte del rei Lotari donat a Compiègne en 986, i consignats tots ells en el Cartulari del monestir. De la documentació existent

CAMPANAR ROMÀNIC DE ST. FELIU DEL RACÓ

St Esteve de Castellar Vell.
dibuix. jmasague

citarem únicament dos documents. a) La donació a precari, en 1064, de l'església i pertinençes, cases, horts, moli, etc a Raymond Sanctis i muller Ermengarda, feta pel abat Andreas de St Cugat, pagant una moneda d'or de Barcelona cada any. b) La sentència de l'autoritat eclesiàstica, de 1560, fixant definitivament el terme parroquial de St Feliu, en el litigi amb St Esteve de Castellar; curiosament en ella consta: "Sti Felicis de Angulo (alias vulgo del Racó)".

De l'antiga església conservem el campanar romànic, situat a ponent, sobre l'absis de l'església actual (S-XVIII), capgirada respecte a l'orientació primitiva. A principis dels anys setanta, per tal de restaurar el campanar, s'enderrocà la rectoria situada al seu costat. En el mur resultant, quedava centrat i incrustat el campanar, apareixent en la seva part baixa un gran portal tapiat i dues finestres d'arc de mig punt a cada costat. La interpretació donada a aquesta estructura és la d'un atri pre-romànic (S-X), el qual fou inutilitzat en construir en el S-XI el campanar de la nova església romànica. En la restauració foren refetes les parets i reconstruïda una tercera finestra a continuació de les del costat sud. Malauradament fa poc temps uns tubs de la calefacció de l'església tapen a mitja altura les finestres i el portal.!!!.

El campanar no fou restaurat i en ell, segons indica el nostre consoci Ramon Vall en el seu llibre, hi ha unes pintures romàniques, "que consisteixen, essencialment, en unes restes de decoració de color mangra a l'intradós de les arcades de les obertures del campanar, i en uns carreus molt regulars, pintats també amb mangra i emmarcats per unes línies blanques que simulen els junts, situats en la part alta externa de la torre sota mateix del ràfec, on han quedat protegides dels efectes de la intempèrie".

També es conserva, en la rectoria, una ara de marbre, pre-romànica o d'època anterior, que fou descoberta, (a l'entorn de 1980), formant part del safareig del costat de la rectoria. L'ara es rectangular de 94 x 54,5 cm amb una motllura en dos plans escalonats de 3 i 2 cm, llàstima que li manca un costat. En ella figuren, gravats amb un estilet, alguns noms, potser dels participants en la consagració de l'església, tal com era costum en l'època.

Santa Maria de les Arenes L'església es coneix actualment amb el nom de Mare de Déu de les Arenes, probablement per la imatge romànica (final del XII) que s'hi venerava i que fou destruïda en 1936. L'actual és una còpia, tallada també en fusta, de 1941. El topònim "Arenes" el trobem documentat des del 954 en diversos documents però referit a la situació de masos en la forma "ad ipsas Arenas". L'única referència explícita a l'església, és de l'any 1121 (6 de maig), en el qual Albert Berenguer, marit de Guila llegà a Agnès, la seva filla i a Balduvi, el seu marit, l'església de Santa Maria de les Arenes amb el mas i pertinences, situat al mateix lloc.

L'edifici és d'una sola nau amb absis semicircular i té adossat pel costat nord en tota la seva llargada un edifici, potser l'antic mas. Al mur sud també presenta adossats tres contraforts contra la nau i un al final (W). Examinant a una certa distància la teulada de l'església podem veure tres parts ben diferenciades: a) des de l'absis una teulada coberta a dues aigües, b) teulada d'un sol vessant inclinat, interrompuda per una espadanya, i c) la continuació de l'anterior entre l'espadanya i el frontó de la façana de ponent. Evidentment es tracta de tres etapes de construcció. L'última, c), és el resultat d'incorporar un porxo o atri a l'església en època moderna. Les etapes a) i b) també es poden diferenciar, doncs a) presenta una cornisa de pedra tosca sota el ràfec, tant en l'absis com en la nau i en canvi b) no la té. En la part b) al mur sud, hi ha tapiada una porta adovellada, i en la part a) també al mur sud hi ha dues finestres fetes en la restauració posterior al 1939, imitant la finestra de l'absis, que és de doble esqueixada i arc de mig punt.

A l'interior, en entrar queda perfectament visible la porta amb reixa de ferro, d'entrada a la nau després de l'atri. La nau té dos arcs que crec que són del tipus diafragma i no torals, cosa que podria indicar una construcció posterior. Ara queda per afrontar el problema de la datació. La part b) és anterior a la a) i per tant la nau fou ampliada pel davant com proposen alguns autors? O bé és a l'inrevés? Tenint en compte la història, en 1221 existia l'església, la part a) sembla correspondre al S-XII, seria doncs la més antiga?

Sabadell 15 de Desembre de 1991.

Antoni Estapé.